

belangstellenden! Na de lezing spraken wij nog talloze geïnteresseerden die vanwege andere bezigheden die avond niet aanwezig konden zijn. De heren De Lange en De Vries van Rijkswaterstaat vertelden een interessant verhaal waarbij weinig specifieke zaken uit onze beide dorpen aan de orde kwamen. Bij deze probeert Rein Rossing wat meer te verhalen over de impact op de beide gemeenten Abcoude-Baambrugge en Abcoude-Proostdij.

Marijke Carasso heeft zich verdiept in een van de oudste stukjes Abcoude waarover we in de archieven iets kunnen terug vinden. Het Abcouder meer of ook wel de Abcouder Meer.

En last but not least uw eindredacteur die heeft gemeend onze geneesheren uit het verleden weer tot leven te wekken. Een verhaal over dokter Van Gortel. Arts in een voorbije en bijzondere tijd.

Het schrijven blijft mensenwerk. Ook ditmaal moeten we een correctie op een vorig artikel melden. In het artikel over Kerkgaarde – Tussen de kerken – Heilige buurt – Roomsche kerkbuurt in de Angstelkroniek 33 hebben wij een persoonsverwisseling opgenomen die door ons lid dhr. Ad Verbree direct werd vastgesteld. Wij schreven op pag. 425: *Het complex Tussen de Kerken was al lang en breed opgeleverd, maar de vier huisjes stonden nog op hun plaats en belemmerden uitzicht en toegang. Eigenaar waren de gebroeders Aart en Rinus Verbree.* Genoemde Aart(1920-2004), de vader van Ad Verbree, had niets van doen met deze transactie. Hij is verwisseld met oudste broer Adriaan(1913-2003). Waarvan acte.

Een nieuwtje! Onze Historische Kring wordt in de vaart der digitale volkeren opgenomen! Uw redacteur is met hulp van onze jeugdige plaatsgenoot Rick de Jong bezig een website op te bouwen! Rest ons nog de volgende schenkingen te memoreren. Van mevr Berty Trouw enige oude nrs van het Nieuws en div. documentatiemateriaal van de vroegere Vereniging voor Vreemdelingen Verkeer. Dhr. Gert Herrebrugh verrijkte ons beeldarchief met een flink aantal opnamen uit de jaren zeventig

Wij hopen dat onze inspanningen u veel leesplezier geven.

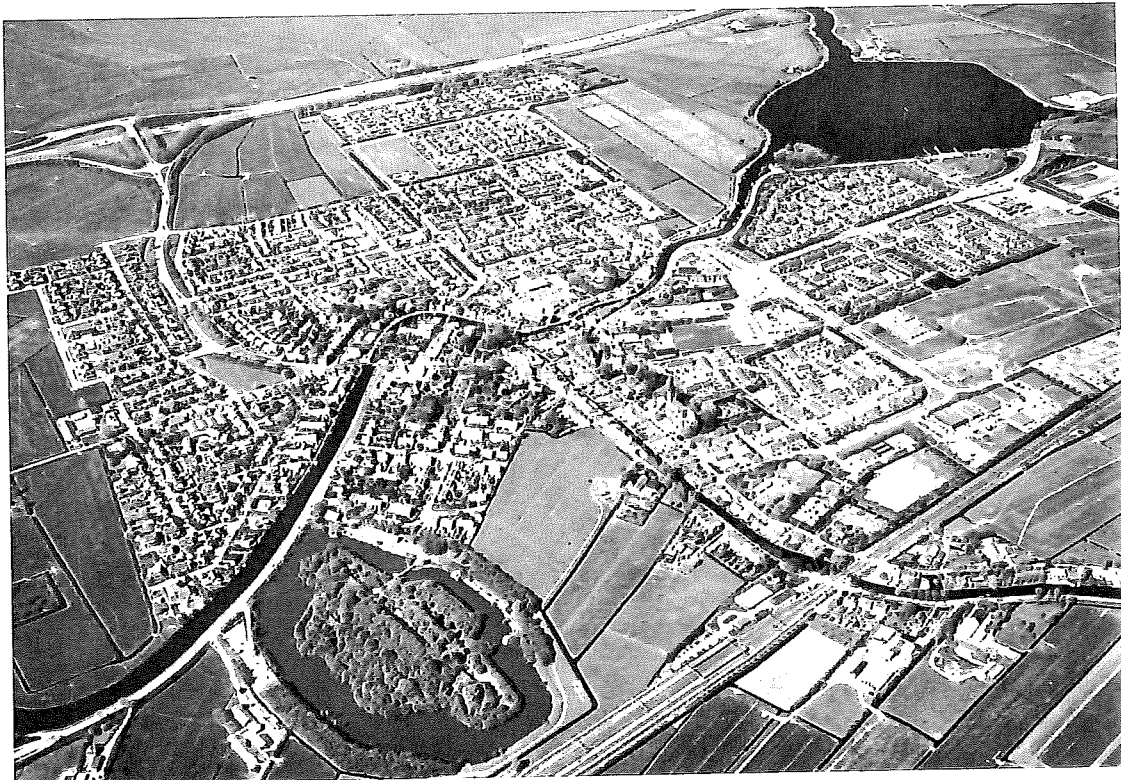
Het Abcouder Meer

Wie heeft er geen goede herinneringen aan het Abcouder Meer? Een wandeling rondom in wisselende jaargetijden, in strenge winters de schaats- en arresledewedstrijden, de zomerse zwemlessen van de legendarische juffrouw Wil, en nog iets verder terug de uitspanning Het Meerhuis.

De komende tijd zal de zuidoever van het meer door de kap van de bomen er kaal uitzien. Ze moesten plaatsmaken voor de grootschalige aanpak van de dijk langs meer en Holendrecht. Dat was aanleiding om in de geschiedenis te duiken.

Het Abcouder Meer (volgens sommigen *de* Abcouder Meer), dat nu een oppervlakte van ruim 18 ha heeft en op z'n hoogst 2,70 m diep is, is lang geleden ontstaan. Hoe lang, daarover verschillen de meningen. Het kan gevormd zijn omstreeks 1400 vóór Christus als gevolg van een

1985 Luchtopname van het dorp Abcoude. Van Fort tot Abcouder Meer.

doorbraak van de toenmalige Zuiderzee, maar het kan ook het resultaat zijn geweest van een latere doorbraak van de Holendrecht.

Hoe dat ook zij, wij treffen het meer voor 't eerst aan in een lijst van bezittingen die het

Utrechtse kapittel van Sint-Pieter omstreeks 1300 liet optekenen. Daartoe behoorde het visrecht over zes morgen in een meer (een morgen is ongeveer 0,85 ha). Het kapittel had dit recht samen met bestuurlijke rechten in Abcoude ten noorden van het Gein en ten westen van de Angstel gekregen van de bisschop van Utrecht. Deze had het gebied, dat toen nog vrijwel onbewoond was, in 953 ten geschenke gekregen van de Duitse koning Otto I. De grootte van zes morgen wijst erop dat het kapittel niet het gehele meer bezat. Dat wordt bevestigd door een in 1878 door de stad Amsterdam ingesteld onderzoek, waaruit blijkt dat het noordelijke deel, ruim 5 hectare, gelegen in de gemeente Ouder-Amstel, toen eigendom was van de stad Amsterdam. Het grootste, zuidelijke deel, ruim 11 ha, lag in de gemeente Abcoude.

De afbakening van een zuidelijk en een noordelijk gedeelte van het meer zal ontstaan zijn toen in 1285 Gijsbrecht van Amstel een groot gedeelte van Amstelland dat Utrechts was, waaronder de Bijlmerbroek, aan de graaf van Holland moest afstaan. De grens kwam langs de Hollandse Kade en dwars over het meer te liggen en is nadien de grens tussen de provincies Utrecht en (Noord-)Holland geworden. Hoe Amsterdam eigenaar van dit deel van het meer is geworden, blijft onduidelijk. Kleinere delen, waarschijnlijk door afkalving van de oevers ontstaan, waren in 1878 in handen van particulieren.

Visrechten

In 1331 verpachtte de proost van het kapittel

vrijwel al zijn rechten in Abcoude, waaronder de "visscherien die gheheten is die Meer" aan de heer van Abcoude; in 1410 wordt aan deze verpachting een einde gemaakt. Duidelijk is dat de visrechten geen onbelangrijke bron van inkomsten waren. Visrijk moet het meer vanouds geweest zijn. In het *Vaderlandsch Woordenboek* van Jacobus Kok uit 1785 wordt het beschreven als "een waterplas van omtrent 150 roeden in het vierkant, en zeer vischrijk". Ook nu nog wordt er volop gevist. Naar verluidt zijn vooral de karpers geliefd bij Poolse vissers die deze in het buitenland gewilde vissoort exporteren.

Maar de opbrengst van de visserijrechten was niet de enige bron van inkomsten uit het meer voor het kapittel. Dat komt naar voren bij een conflict dat het kapittel in 1619 had met de stad Amsterdam. Deze stad had in de loop van de tijd eigendomsrechten verworven van een ruime hoeveelheid grond in de Holendrecht polder, aan de noordkant van het meer; dit werd aangeduid als de Groote Saet (=bezitting). In de ogen van de stad had de schout van Abcoude, de plaatselijke vertegenwoordiger van het kapittel, te veel riet gesneden dat voor het stadsland groeide en in het Amsterdamse gedeelte van het meer lag.

Beide partijen kwamen overeen een kaart in duplo te laten tekenen door de landmeter Lucas Jansz. Sinck. Nauwkeurig mat deze het aantal roeden rietland op waarop de stad Amsterdam recht had en hij tekende dat bij de respectievelijke cijfers op de kaart in en verantwoordde dat in een begeleidende tekst. Waarschijnlijk hield

Zweminrichting bij het Meerhuis met duiktoren en zwemvlot.

de afbakening ook verband met de vraag hoe de grens over het meer moest worden ingevuld.

De trekvaart tussen Amsterdam en Utrecht

De trekvaart tussen Amsterdam en Utrecht Amsterdam bleef geïnteresseerd in het meer. In 1629 stond het kapittel van Sint-Pieter zijn deel van het meer (het zuidelijke) in eeuwigdurende erfpacht af aan de stad, waarvoor ieder jaar fl 90,- betaald moest worden. Tot 1809 gebeurde dat aan het kapittel, na de opheffing daarvan betaalde de stad jaarlijks dat bedrag aan Domeinen.

Grens of niet: wie in het meer wilde vissen, moest sinds 1629 de stad Amsterdam, eigenaar en erfpachthouder, daarvoor betalen.

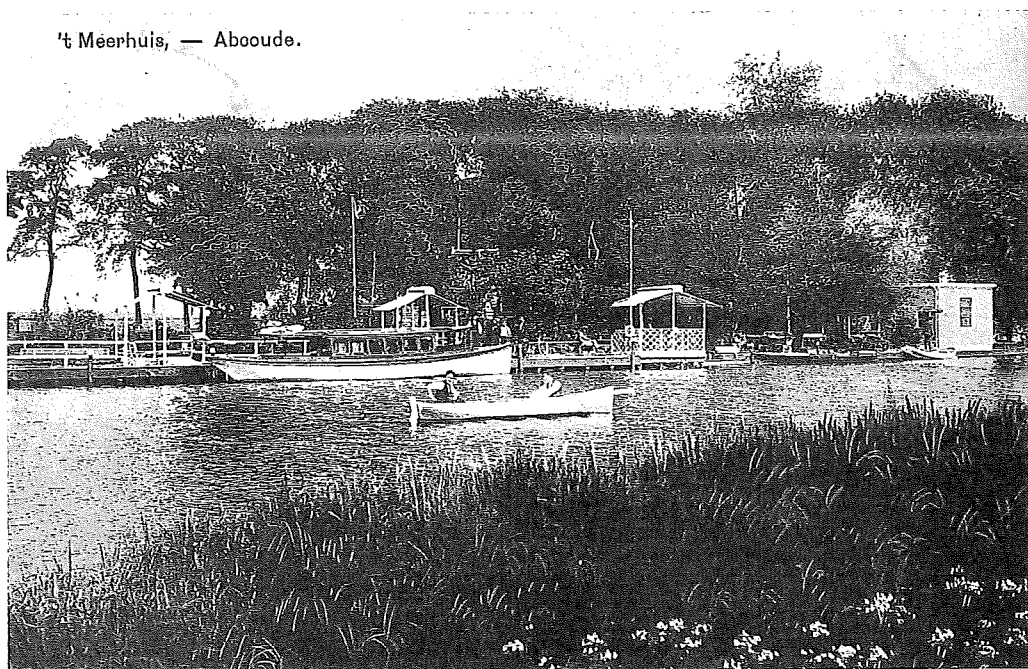
De belangstelling van Amsterdam in 1629 had waarschijnlijk te maken met droogmakingsplannen, die echter nooit zijn doorgegaan. Een tweede reden lag in de omstandigheid dat het meer sinds 1626 onderdeel uitmaakte van de trekvaartroute tussen Amsterdam en Utrecht, de eerste in de Republiek. Het beheer van de vaarroute tussen Breukelen en Ouderkerk en de daarbij behorende wegen berustte bij de Directie van het Zand- en Jaagpad, waarin zowel Utrechters als Amsterdammers waren opgenomen. Amsterdam kreeg de zeggenschap over het trekpad en de wagenweg ten zuiden van het meer. Deze geregelde verbinding was van groot belang, onder meer voor de komst van vermogende Amsterdammers, die 's zomers de stank in de stad ontvluchtten. Zij lieten langs Holendrecht en Angstel herenkamers op de reeds in hun bezit zijnde boerderijen inrichten of voorzagen deze van een deftig voorhuis. Slechts in een enkel

stond Meer en Hof (thans de boerderij Meerhoeve, Voetangel 3). Hier woonde korte tijd de beruchte schrijver Jacob Campo Weijerman, die in het door hem geredigeerde tijdschrift *De vrolijke Tuchtheer* in 1729/1730 onder meer de schout van Abcoude-Proostdij Johannes Gousset belachelijk maakte. Hij noemde hem vanwege zijn inhaligheid als belastinginner Binnenbeurs (Gousset bewoonde Binnenrust in de Hoogstraat en Gousset betekent in het Frans 'vestzakje'); hij betichtte hem ook van het verwekken van een 'kermiskind', niet ten onrechte, want Gousset moest daarvoor in de kerkenraad verschijnen.

In 1846 besloot Domeinen, de inner van de erfpacht, vertegenwoordigd door de Arrondissements-directeur der Indirecte Belastingen in de provincie Utrecht, de erfpacht van het Utrechtse gedeelte van het Abcouder Meer openbaar te doen veilen. Bloot-eigenaar (dat wil zeggen dat er een zakelijk recht van een ander op rust) werd toen Marinus Eliza Gousset van Heel uit Loenen aan de Vecht. De erfpacht moest door Amsterdam voortaan aan hem betaald worden. Van Heel werd als eigenaar opgevolgd door Pieter Hogenhout en na deze door Klaas Albert de Boer, beide laatsten veehouder te Nieuwer-Amstel. De Boer bracht zijn eigendom in 1904 in veiling. Koper was de stad Amsterdam voor fl. 2450,-. De stad werd zo eigenares van het gehele meer. Als reden werd opgegeven zo de jaarlijks weerkerende erfpachtsom te vermijden. Naar verluidt om er een vuilstortplaats van te maken. In de raad werden geen vragen gesteld, en het voorstel werd zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

't Meerhuis met aanlegsteiger en rondvaartboot.

't Meerhuis, — Abcoude.

Het zwembad

De droogma-
kingsplannen uit
de zeventiende
eeuw kregen een
vervolg in 1940
toen de gemeente
Ouder-Amstel de
drooglegging
van het Abcou-
der Meer als
werkverruim-
mingsobject
inbracht. Heftig

protest van Abcoude was het gevolg. De gemeente voerde aan dat het meer gebruikt werd door tal van watersportliefhebbers. Dat woog toch ruimschoots op tegen de winst van een 17-tal bunders land? En, zo stelde de verslaggever van *Het Nieuws* (Jan Trouw) op 12 juli 1940 “Alle zwemmers weten mede te delen dat de ondergrond bestaat uit een drappige Veenbodem en dat deze bij de Bad- en Zweminrichting vermengd is met een dikke laag schelpen en zoetwatermossel en waarop gedeeltelijk de zandbodem der badbassins rust.”

De NV Bad- en Zweminrichting waarvan in het hierboven weergegeven citaat sprake is, was in 1911 opgericht. Natuurlijk zal er voordien ook in het meer gezommen zijn, maar dankzij tal van Abcoude aandeelhouders was men erin geslaagd aan het meer een openluchtbad te verwezelijken. Het bleek een schot in de roos, niet het minst door de groeiende populariteit onder de Amsterdammers, die in de weekeinden massaal de trein of de fiets naar Abcoude namen. Ook de auto won aan populariteit en het kwam voor dat deze langs de weg geparkeerd stonden tot aan het Amsterdamsch Koffiehuis. Dat gaf echter spanning in het dorp. Met lede ogen zagen de dorpeelingen dat het Amsterdamse bezoek de overhand kreeg en dat “hun houding in en buiten water steeds ombeschaamder en meer zinneprikkelend werd, en dit nog wel aan den openbare weg, ten aanschouwe van jong en oud”. Dat suggereerde althans wethouder A.M. Koopmanschap. De gemeenteraad van Abcoude-Proostdij besloot dan ook op diens voorstel op 11 februari 1921 het gemengd zwemmen bij politieverordening te

verbieden. De burgemeester en Jac. van den Bosch, de tweede wethouder, waren het hier niet mee eens. Zij waren van mening “dat er geen termen aanwezig waren om een dergelijke bepaling in 't leven te roepen, dat de Bad- en Zweminrichting een instelling is, die gedurende een tiental jaren bestaat en die bestuurd wordt door vooraanstaande ingezetenen, die nooit zitting zouden nemen in het Bestuur van een Vereeniging, waar verkeerde dingen zouden plaats vinden.” Bovendien voer de gehele Abcoude middenstand er wel bij. Volgens burgemeester De Beaufort berustten de aantijgingen op laster. Koopmanschap gaf dat later ook toe; hij verklaarde echter principieel tegenstander van gemengd zwemmen te zijn en velen waren met hem die mening toegedaan. Die zomer ging het bad niet open. Het bestuur van het zwembad, waarin onder meer dokter W.H. Koomans zat, zag zijn inkomsten dalen en gaf aan dat sluiting het gevolg van de maatregel zou zijn. Uiteindelijk kwam er een “pacificatie” tot stand en het verbod bleef een dode letter. Tot in 1936 de katholieke raadsleden de kwestie opnieuw aan de orde stelden. De politieverordening diende streng gehandhaafd te worden. Het Zwembadbestuur ging om en plaatste een schutting, die in de oorlog door de Duitsers werd weggehaald. In de jaren '70 van de vorige eeuw dreigde een verbod op het zwemmen in het meer vanwege de slechte waterkwaliteit. Met steun van de gehele bevolking werd in 1974 een overdekt bad mogelijk gemaakt, dat in 1976 werd geopend. Een memoriesteen vermeldt dat de bevolking hiervoor fl. 150.000 bijeen had gebracht. De water-

De schoorsteen van de Motex domineerde lange tijd de noordoosthoek van het Meer.

Foto G. Herrebrugh

kwaliteit bleef echter gehandhaafd en zelfs verbeterd door de aanleg van de laatste rioleringen in het dorp en de mogelijkheid in meer en Angstel te zwemmen bleef bestaan. Helaas moest uit bezuinigingsoverwegingen het buitenbad in juni 2000 gesloten worden.

De populariteit van het zwembad voor de oorlog was mede te danken aan het ernaast gelegen Meerhuis, dat in 1916 eigendom werd van Hendrik Koome. Bier werd er daar al langer geschonken, maar Koome maakte er een echte uitspanning van. Er kwamen een speeltuin en een uitkijktoren. De aanwezigheid van aanlegplaatsen voor boten maakt duidelijk dat het topjaren geweest moeten zijn voor de recreatie op en aan het Abcouder Meer. Er voeren zelfs in het weekend rondvaartboten vanaf het Amsterdamse Rokin naar het Meerhuis. In de jaren '30 van de vorige eeuw verliep het etablissement. Het huis staat er nog, en wordt sinds de Tweede Wereldoorlog door particulieren bewoond.

Bebouwing langs het meer

Financiële perikelen van het zwembad leidden omstreeks 1993 tot een voorstel om woningen op het buitenterrein te bouwen. Heftige reacties volgden en tot nu toe zijn geen van de ontwikkelde plannen gerealiseerd. Wel werd in 1994 in het provinciale streekplan vastgelegd dat het Abcouder Meer niet door bebouwing mocht worden gedomineerd.

Enkele jaren daarvoor, in 1972/73 dreigde aan de zuidoever een vestiging van Holiday Inn. Onder meer door actie van het Algemeen Comité Leefbaarheid Abcoude-Baambrugge werd dit verijdeld.

Aan de overzijde bevindt zich de oudste bebouwing. De kaart uit 1630 toont een boerderij met een L-vormige plattegrond. Op het erf staat een

hooiberg, bomen rondom vormen een windsingel en aan de noordkant bevindt zich een eendenkooi. In 1616 was deze boerderij, die de bewoners met een grote hoeveelheid grond toen van de stad Amsterdam pachtten, gebouwd. In 1777 wordt de boerderij voor het eerst met de nog steeds geldende naam Meerzicht aangeduid – Amsterdam was inmiddels geen eigenaar meer. Het huidige Meerzicht dateert uit 1877, waarvoor op 20 juli van dat jaar de eerste steen werd gelegd door de tweejarige Cornelis van der Lee, zoon van de Baambrugse veehouder Jan van der Lee, die alleen de boerenwoning met een klein stukje grond had gekocht. In 1998 kwam er een eind aan het boerenbedrijf op Meerzicht en de boerderij werd omgevormd tot twee particuliere woningen.

Tot 1633 stonden de sloten aan de noordkant, in de Holendrechter polder, nog in verbinding met het meer, maar in dat jaar besloot de stad Amsterdam de polder te bedijken en een watermolen te bouwen om het water op peil te houden. Toen in 1800 besloten werd de polder te verenen, was de eerste zorg de waterkering langs Holendrecht en meer in goede staat te brengen. Die was, zo luidt een schrijven van de directeurs van de Veenderij, in slechte staat. Uit de herstelwerkzaamheden blijkt dat er ter voorkoming van afslag op de hoek bij Meerzicht jukken met drijfbalken schuin het meer in liepen. Die werden vervangen door drijvende balken met kettingen. Ook de verbinding tussen meer en het Zwet, de ringsloot in de uiterste noordoosthoek, waar zich sinds 1686 een schutsluis bevond, werd toen verbroken.

Sinds 1632 heeft er direct aan het meer een molen gestaan. In dat jaar besloten de ingelanden van de Broekzijdse polder een tweede molen te bouwen "bij de meer aldaar". Kennelijk was de aan het Gein gelegen nog bestaande Broekzijdse molen niet bij machte alleen het water in de polder naar behoren op peil te houden. Hoelang de molen bij het meer gestaan heeft, is mij niet bekend. Sinds 1977 wordt de Broekzijdse polder geheel door een elektrisch gemaal bij het meer bediend.

Het oude gemaal dat de Broekzijdse polder bemaalde. Noordoosthoek van het Meer langs de Amsterdamsestraatweg. Op de achtergrond de wijk Koningsvaren in aanbouw.

Foto. G. Herrebrugh

Amsta en Motex

Op de noordoosthoek van het meer bevond zich sinds 1913 de door Amsterdam opgerichte zuivelfabriek Amsta.

Toen tegen het einde van de negentiende eeuw de prijzen voor boter en kaas

op de wereldmarkt daalden, was een ommekeer in de zuivelproductie noodzakelijk. De arbeidsintensieve zuivelbereiding verhuisde van de boerderij naar de fabriek. De Amsta was in Abcoude niet onomstreden omdat het geloosde fabriekswater het boezemwater dreigde te verontreinigen. In de jaren '30 van de vorige eeuw ging de Amsta failliet.

Een café-restaurant verrees op de opvallende plek, De Grootte Plas geheten, met een terras boven het water. Voor vissers waren er bootjes te huur.

Beeldbepalend is lange tijd de pijp van de Motex geweest, een ontsmettingsfabriek, die tot na de Tweede Wereldoorlog in bedrijf was en waarvan de resten in 1974 werden afgebroken.

Het Abcouder Meer ligt er, vergeleken met de topjaren tussen 1914 en 1940, vrij rustig bij. In 1940, toen het meer opnieuw ingepolderd dreigde te worden, schreef een verslaggever van het *Utrechts Dagblad* "Duizenden en nog eens duizenden Amsterdammers trekken er des Zondags heen, op de fiets of met den trein [...] zeilers, visschers, roeiers, zwemmers of mensen die niets anders begeeren dan den heerlijken, vrijen, zonnigen dag in het gras te liggen, tussen de lissen en de boterbloemen, starend naar de wolken, die als kasteelen torenen in de blauwe lucht, ver van alle rumoer en alledaagsch gejaag, oneindig ver van de beslommingen van het werk in de groote stad." Dat is verleden tijd. 's Zomers zwemt er nu een enkeling, een paar bootjes tuffen voorbij en kinderen spelevaren er in de vakantie. Surfers zie je er bijna niet meer en ook de zeilklasjes zijn gestaakt. De laatste winters zijn bovendien niet zo streng dat er geschaatst kan worden. Voor vissers is het nog

steeds een eldorado. Toch blijft het meer een parel voor de bewoners van Abcoude en, zoals Wim Trouw op 11 augustus 1972 in de VAR schreef: "Abcoude en het meer horen onverbrekelijk bij elkaar".

Marijke Carasso-Kok

Bronnen en literatuur

Het Utrechts Archief, Archief van het kapittel van Sint-Pieter, inv. nr. 74, f. 27r,v (ca. 1300) en inv. nr. 803 (1331') en 805 (1410)

Stadsarchief Amsterdam, toegang 5039, inv. 303, f. 183v. De kaart uit 1619 berust in Kaartboek C van de Thesaurieren Ordinarius, nr. 29

Het archief van Abcoude en Baambrugge (Regionaal Historisch centrum Vecht en Venen te Breukelen):

Brief van het gemeentebestuur van Abcoude-Proostdij van 7 juni 1921 en het verweerschrift van A.M.

Koopmanschap van 31 mei 1921 aan Gedeputeerde Staten van Utrecht

Kadastrale leggers 1878

Gemeenteblad van Amsterdam, 1904, I, 243-244; raadsvergadering 27 april 1904

Abcoude en Baambrugge 900 jaar (Abcoude 1985): de bijdragen van M. Carasso-Kok, W.W. Timmer en R. Stokvis

L. Jansen, 'Historische rechten van Amsterdam', *Ons Amsterdam* 11 (1959) 43-46

Anoniem, getypt overzicht (mogelijk van de hand van L. Jansen) van de historische rechten van Amsterdam (herkomst onbekend)

Ruud P. Siekerman, *De Kleine Saet – Meerzigt – Meerzigt 1616-2000'*, *Speuren en ontdekken* 20 (2004) en 21 (2005)

Beatrijs van Dijk, 'Het water beheerst', in: *Het Gein. Levensloop van een rivier*, M. Carasso-Kok en J. Slofstra, red. (Abcoude 1998) 52-65

Met dank aan Wim Timmer